

E D W A R D S K I B I Ń S K I

Gramatyka i retoryka w "Chronica Polonorum"
mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem.
Forma językowa na usługach myśli.

Praca doktorska napisana
pod kierunkiem
prof. dr hab. Brygidy Kürbis

Plan pracy:

Wprowadzenie.....	4
Rozdział I. Mistrz Wincenty wśród współczesnych.....	22
Rozdział II. Grammatica. Język "Kroniki Polskiej" mistrza Wincentego	
Uwagi wstępne.....	38
A. Lectio ad litteram:	
1. Forma językowa Wstępu do Kroniki.....	44
2. Liber primus Chronicae:	
a. Wprowadzenie do dialogu.....	50
b. Strofy w dialogu.....	52
3. Wnioski do Lectio ad Litteram.....	62
B. Lectio ad sensum. Narracja historyczna:	
1. Wprowadzenie.....	67
2. Interpretacja.....	74
3. Wnioski do Lectio ad sensum.....	124
Rozdział III. Retoryka	
Wstęp.....	130
a. Praeliminaria.....	133
b. Temat - materia artis.....	140
c. Status causae.....	141
d. Partes artis.....	146

Uwagi końcowe.....	166
Wnioski.....	167
Rozdział IV. Lectio ad sententiam.....	172
a. Preliminaria: Mit i baśń w Kronice.....	172
1. Dusza i ciało.....	182
2. Człowiek i państwo.....	185
3. <i>virtutes</i>	190
4. Uwagi końcowe.....	198
Rozdział V. Kronika jako rodzaj pisarski i jej miejsce w dziejopisarstwie polskim.....	201
Rozdział VI. Podsumowanie.....	211
Bibliografia.....	220

Wprowadzenie

Zadaniem tej pracy jest kolejna próba odczytania Kroniki mistrza Wincentego¹. Przystępuję do niej z pewną obawą. Od z górą stu lat trwają poważne badania nad tą Kroniką. Podejmowali je specjaliści z doświadczeniem badawczym znacznie przewyższającym to, jakim ja sam obecnie dysponuję. Jednocześnie jednak pytania, które sobie stawiano były niejednokrotnie cząstkowe i nie brały pod uwagę całości tekstu dzieła. Tak było z problemem tzw. factum sancti Stanislai. Jednoznacznie metodę

Wincentego ocenił Tadeusz Wojciechowski³, por.: "druga z kolei kronika polska, Kadłubkowa (...) nie ma powagi źródłowego świadectwa"⁴. W tej tradycji prace Henryka Zeissberga⁵ i Oswalda Balzera⁶ stanowią pewien wyjątek. Usiłują one rozszyfrować dzieło Wincentego poprzez próbę odnalezienia źródeł jego myśli. Ukazały one Kronikę mistrza Wincentego na tle tradycji uczonej, która rozwinęła się na Zachodzie w czasie tzw. renesansu XII wieku. W tym też nurcie umieścić należy powojenne prace L. Kotyńskiego⁷, M. Plezi⁸ i B. Kürbis⁹. Pierwsi dwaj badacze poświęcili się badaniom stylistycznym Kroniki. W tym też nurcie badawczym pozostaje praca K. Limana¹⁰. Badacze ci opowiedzieli się ostatecznie za wpływem francuskiej szkoły stylistycznej związanej z Chartres na omawiane dzieło¹¹. Z innego punktu widzenia badała Kronikę B. Kürbis¹². W przeciwieństwie do poprzednio wspomnianych formalnych badań łatwo dostrzec w pracach tej badaczki nastawienie na analizę treściową zawartości Kroniki. Łączy się z tym szukanie śladów wpływu filozoficznej szkoły z Chartres na formację intelektualną naszego autora. Z drugiej strony badaczka wskazała na odrębność koncepcji Wincentego¹³. W tym też nurcie umieściłbym prace M. Markowskiego¹⁴, J. B. Korolca¹⁵ oraz I. Lewandowskiego¹⁶. Dawniejsze badania nad Kroniką mistrza Wincentego rozwijały się na marginesie badań nad tekstem, które powstawały pod wpływem nowej filozofii języka (Ferdinand de Saussure, Ludwig Wittgenstein, M. Bachtin, J.L. Austin i inni). To dzięki niej wypracowano nowe narzędzia poznawcze dla wszelkich rodzajów zapisu słownego. Metody badań stylistycznych uległy znacznym przemianom, których początek wiąże się z przemianami w humanistyce rosyjskiej¹⁷. Przemiany te sięgają przełomu wieków.

Jest to okres bardzo intensywnej pracy rosyjskiej humanistyki. Obok recepcji dzieł zachodnich trwają tam również interesujące poszukiwania własne. Szczególnie szeroko rozwijają się rozpoczęte przez Potiebnę i Wiesiełowskiego¹⁹ badania nad poetyką historyczną i twórczością ustną. Badania te, oparte na obszernym materiale (pochodzącym również z piśmiennictwa Wschodu i szerokich badań terenowych), zaowocowały powstaniem w okresie pierwszej wojny światowej koncepcji rosyjskiej szkoły formalnej²⁰. Szkoła ta, po zlikwidowaniu jej przez komunistów, wpłynęła na krystalizowanie się doktryny strukturalistów czeskich²¹, a poprzez R. Jakobsona²² po drugiej wojnie światowej na powstanie koncepcji strukturalnych w Europie zachodniej²³. Ponadto na obrzeżu Związku Radzieckiego w estońskim Tartu (Dorpat) powstała w drugiej połowie lat 50-tych szkoła z J. Łotmanem na czele, odwołująca się do osiągnięć formalistów²⁴. W tym nurcie znajduje się np. praca Łotmana "Struktura tekstu artystycznego"²⁵.

W końcu XIX wieku Ch. S. Peirce stworzył semiotyczną koncepcję znaku²⁶. Prace jego początkowo nie znalazły oddźwięku, jednak lata 30-te przyniosły pod tym względem wyraźną zmianę. Badania te podjęli Ch. W. Morris, C.K. Ogden, I. A. Richards²⁷. Teoria ta w tym wydaniu w wersji psychologizującej uświadamiała komunikatywną funkcję języka i wprowadziła do badań nad tekstem pragmatykę (sama teoria stworzona przez Ch. S. Peirce'a)²⁸. Niezależnie od tego wiedeński psycholog K. Böhler²⁹ dał swoją wersję relacyjnego modelu komunikacji językowej, wyprzedzającą późniejszą koncepcję R. Jakobsona³⁰.

.Dwa najważniejsze wydania tej Kroniki pochodzą z wieku XIX. Są to *Magistri Vincentii Episcopi Cracoviensis Chronica Polonorum sive*

originale regum et principum Poloniae, quae e codice vetustissimo Eugenio (..) edidit Alexander ex comitibus Przedziecki, Cracoviae 1862 i Magistri Vincentii Chronicon Polonorum, wyd. August Bielowski, *Monumenta Poloniae Historica*, t.II, Lwów 1872 (przedruk 1961 Warszawa), s.193 - 453. Wszystkie cytaty łacińskie będą odsyłały do wydania Augusta Bielowskiego, które jest jak dotąd jedyną edycją krytyczną tekstu. Odstępstwa od tej zasady będą sygnalizowane. Dysponujemy trzema tłumaczeniami tekstu. Pierwsze wydane razem z cytowaną edycją Aleksandra Przedzieckiego pióra Andrzeja Józefczyka i Marceliego Studzińskiego jest tłumaczeniem wydanego tekstu rękopisu eugeniuszowskiego, drugie wykonane przez Kazimierza Abgarowicza i Brygidę Kürbis wydane w 1974 r. i trzecie przygotowane przez Brygidę Kürbis, które ukazało się w 1992 r. Wszystkie cytaty pochodzą będą z tego ostatniego tłumaczenia. Wszelkie odstępstwa będą zaznaczał osobno.

2

. Stan badań przedstawiła Brygida Kürbis we wstępie do swojego tłumaczenia: *Mistrz Wincenty (tzw.Kadłubek)*, *Kronika Polska* s.III - CXXXI.

3

. Tadeusz Wojciechowski, *Szkice historyczne jedenastego wieku*, 1951 (3 wydanie), szkice 7 - 11, s. 253 - 347 oraz Gerard Labuda, W 75 rocznicę ukazania się *Szkiców Historycznych Tadeusza Wojciechowskiego*, *Kwartalnik Historyczny*, 88 (1981) nr 2, s. 321 - 351.

4

. T.Wojciechowski, op.cit. s. 221, por. też s. 270: Na to pytanie jest u Kadłubka odpowiedź - jak u niego zawsze dla badacza nieznośna; zamiast faktów same floresy.

5

. Heinrich Zeissberg, *Vincentius Kadłubek, Bischof von Krakau (1208 - 1218; +1223) und seine Chronik Polens. Zur Literaturgeschichte des dreizehnte Jahrhunderts*, Wien 1870.

6

. Oswald Balzer, *Pisma Pośmiertne*, t.1 i 2, *Studyum o Kadłubku*, Lwów 1934 i 1935.

7

. Leon Kotyński, *Rytmika Kroniki Wincentego Kadłubka*, *Eos*, 49 (1957 - 1958) z. 2, s. 161 - 176.

. Marian Plezia, *Genealogia Gallai Kadłubka, Meander*, 2 (1947), s. 525 - 537; idem, *Z zagadnień pierwotnego prawa małżeńskiego w Polsce*, w: *Archeologia*, t. 3 (1949), s. 230 - 232; idem, *Nazwa osobowa Kadłubek*, w: *Onomastica*, R. 3 (1957), s. 393 - 417; idem, *Dialog w kronice Kadłubka*, w: *Pamiętnik Literacki*, 51 (1960), s. 275 - 286; idem, *Pierwszy polski historyk (Wincenty Kadłubek)*, w: *Tygodnik Powszechny* 1960, nr 17 (587); idem, *Kronika Kadłubka na tle renesansu XII wieku*, *Znak*, R. 14 (1962), s. 978 - 994; idem, *Mistrz Wincenty i jego kronika*, *Tygodnik Powszechny* 1964, nr 37 (816); idem, *Legenda o smoku wawelskim*, *Rocznik Krakowski* R. 42 (1971), s. 21 - 32; idem, *Die Polenchronik des Magister Vincentius als Musterbeispiel des "ornatus gravis"*, w: *Classica et Mediaevalia (dissertationes IX Fr. Blatt dedicatae)*, t. 36 (1973), s. 448 - 460; idem, *Pierwszy polski pisarz i uczyony. W roku jubileuszowym Wincentego Kadłubka*, *Tygodnik Powszechny* 1973, nr 47 (1296); idem, *Zawartość rękopisu tzw. Eugeniuszowskiego kroniki mistrza Wincentego*, w: *Cultus et cognitio. Księga pamiątkowa ku czci A. Gieysztora*, Warszawa 1976, s. 435 - 443; idem, *Retoryka mistrza Wincentego*, *Studia Źródłoznawcze*, 20 (1976), s. 88 - 94; idem, *Tradycja rękopiśmienna Kroniki Kadłubka*, w: *Ars Historica. Księga Pamiątkowa ku czci Gerarda Labudy*, Poznań 1976, s. 377 - 391; idem, *Dookoła sprawy św. Stanisława (Studium Źródłoznawcze)*, w: *Analecta Cracoviensia*, R. 11 (1979), s. 251 - 413, analizie odnośnych partii tekstu Kroniki mistrza Wincentego poświęcono strony 330 - 353; idem, *Związki literatury polskiej z literaturą francuską w XII w.*, w: *Pogranicza i konteksty literatury polskiego średniowiecza*, red. T. Michałowska, 1989, s. 57 - 69.

9

. Brygida Kürbis, *Kadłubek Wincenty*, w: *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 2, cz. 2, 1965, s. 349 - 350; eadem, *Czy mistrz Wincenty Kadłubek był historykiem?* w: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza*, nr 63, *Historia*, z. 7 (1967), Poznań, s. 163 - 177; eadem, *Motywy makrobiańskie w Kronice mistrza Wincentego a szkoła w Chartres*, *Studia Źródłoznawcze*, 17 (1972), s. 67 - 79; eadem, *Mistrza Wincentego Kronika Polska*, tł. razem z K. Abgarowiczem, wstęp i komentarz B. Kürbis, Warszawa 1974, s. 253, nlb. 3; eadem, *Pollexianorum cervicosa feritas. Dzikość i barbarzyństwo w opinii Mistrza Wincentego*, w: *Słowianie w dziejach Europy. Studia historyczne ku uczczeniu 75 rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej prof. H. Łowmiańskiego*, UAM, Wydz. Fil.-Hist., Seria Historia nr 58, Poznań 1974, s. 131 - 138; eadem, *Polska wersja humanizmu u progu XIII wieku*, w: *Sztuka i ideologia*

XIII wieku, Warszawa - Kraków - Gdańsk 1974, s.9 - 24; eadem, Wizerunki Piastów w opiniach dziejopisarskich, w: Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów, Wrocław 1975, s. 196 - 228, o Kadłubku przede wszystkim 212 - 220; Holophagus. O smoku wawelskim i innych smokach, w: Ars Historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski, UAM, Wydz.Fil.-Hist., Seria Historia nr 71, Poznań 1976, s. 163 - 178; eadem, Jak mistrz Wincenty pojmował historię Polski, Studia Źródłoznawcze, 20 (1976), s. 64 - 70; Jak czytać najstarsze teksty o świętym Stanisławie, Znak, R. 31 (1979), z.4 - 5, s. 319 -343, o Kronice mistrza Wincentego s. 329 - 337; Myśli i nauki mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem, zebrana i przełożyła B.Kürbis, 1980, s. 169, nlb. 3; Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), Kronika Polska, przełożyła i opracowała B. Kürbis, 1992, s. IV - CXXXII, 1 -322.

¹⁰

. Kazimierz Liman, Topika w Kronice polskiej Wincentego Kadłubka, Studia Źródłoznawcze, 20 (1976), s. 95 -105.

¹¹

.por. sumujące uwagi M. Plezia, Związki literatury polskiej, s.65 - 68.

¹²

.por. B. Kürbis, Motywy makrobiańskie w Kronice mistrza Wincentego

¹³

.por. ostatnio Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), Kronika polska, s. LXII - LXXXII.

¹⁴

.Mieczysław Markowski, Die Schilderung des Guten und Bösen in der Chronica des Vincentius Kadlubek, w: Miscellanea Mediaevalia, t. 11 (1977), s. 271 - 285.

¹⁵

. J. B. Korolec, Ideał władcy w "Kronice" mistrza Wincentego. Rola cnót moralnych w legitymizacji władzy, w: Pogranicza i konteksty literatury polskiego średniowiecza, s. 71 - 86.

¹⁶

. Mistrz Wincenty a Justyn - epitomator Pompejusza Troga, Studia Źródłoznawcze, t. 20 (1976), s. 28-34.

¹⁷

. Maria Renata Mayenowa, Rosyjskie propozycje teoretyczne w zakresie form poetyckich (1916 - 1930), w: Rosyjska szkoła stylistyki, red. M.R. Mayenowa, Z. Saloni, Warszawa 1970, s. 14 -

.A.A. Potiebnia, *Iz lekcji po teorii słowesnosti*, Charkov 1894, reprint w: *Slavistic Printings and reprintings*, ed. C.H. van Schooneveld, t. 150 (1970); idem, *Iz lekcji po teorii słowesnosti*, Charkov 1905, reprint tamże t. 128.

.A.N. Vesełovskij, *Istoriczeskaja poetika*, Leningrad 1940, w: *Slavistic...*, series citata, t. 155 (1977).

.Por. Rosyjska szkoła stylistyki, *passim*; B. Eichenbaum, *Teoria metody formalnej*, w: idem, *Szkice o prozie i poezji*, wybór i przekład L. Pszczołowska, R. Zimand, Warszawa 1973, s. 273-321; P.N. Medvedev, *Formalnyj metod v Literaturovedenii*, Leningrad 1928, przedruk Hildesheim - New York, *passim*.

.M.R. Mayenowa, *Analiza doktryny stylistycznej Praskiego Koła*, w: *Praska szkoła strukturalna w latach 1926 - 1943. Wybór materiałów*, red. M.R. Mayenowa, Warszawa 1966, s. 26-40; *ibidem*, W. Górny, *O stylistyce Praskiego Koła*, s. 6-25.

.Zbiór podstawowych prac tego badacza wydano u nas pt. *W poszukiwaniu istoty języka*, pod red. M.R. Mayenowej, t. 1-2, Warszawa 1989

.M.R. Mayenowa, *Roman Jakobson - uczony i człowiek*, wstęp do wyżej cytowanej antologii, t. 1, s. 11; *Rozmowa Romana Jakobsona z Jean Pierre Faye, Jean Paris i Jacques Roubaud*, w: *Znak, styl, konwencja*, pod red. M. Głowińskiego, Warszawa 1977, s. 59-77.

.*Semiotyka kultury*, pod red. E. Janus i M.R. Mayenowa, wstęp S. Żółkiewski - dwa wydania 1975 i 1977 z charakterystyczną dla minionej epoki *damnatio memoriae*, jaką objęto w drugim wydaniu prace A. M. Piatigorskiego.

.Polskie wydanie - Warszawa 1984 (oryginał, Moskwa 1970).

.H. Buczyńska-Garewicz, *Semiotyka i filozofia znaku - słowo wstępne* w: M. Bense, *Świat przez pryzmat znaku*, Warszawa 1980; H. Buczyńska - Garewicz, *Znak. Znaczenie. Wartość. Szkice o filozofii*

amerykańskiej, Warszawa 1975, s. 17-50.

27

.Ch. Morris, Writings on the General Theory of Signs, The Hague - Paris 1971; C.K. Osden, I.A. Richards, The Meaning of Meaning, London 1923

28

.J. Kotarbińska, Z zagadnień teorii nauki i teorii języka, s. 188-199.

29

.K. Bühler, Die Sprachtheorie, Stuttgart 1934.

30

.R. Jakobson, Poetyka w świetle językoznawstwa, w: W poszukiwaniu istoty języka, t. 2, s. 77-124.